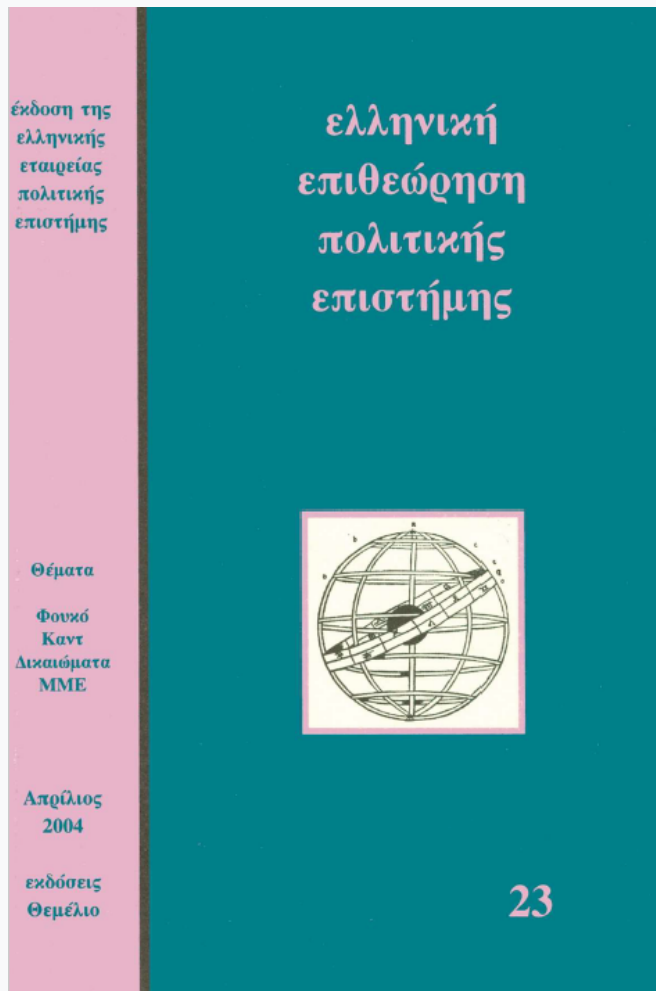

Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης

Τόμ. 23, Αρ. 1 (2004)

Δύο κείμενα για τον Michel Foucault

Κώστας Περεζούς, Δημήτρης Α. Σωτηρόπουλος

doi: [10.12681/hpsa.14737](https://doi.org/10.12681/hpsa.14737)

Copyright © 2017, Κώστας Περεζούς

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Περεζούς Κ., & Σωτηρόπουλος Δ. Α. (2017). Δύο κείμενα για τον Michel Foucault. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 23(1), 166–172. <https://doi.org/10.12681/hpsa.14737>

ΔΥΟ ΚΕΙΜΕΝΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΜΙΣΕΛ ΦΟΥΚΟ

MICHEL FOUCAULT: *Για την υπεράσπιση της κοινωνίας*, μτφρ.: Τίτκα Δημητρούλια, πρόλογος: Στέφανος Ροζάνης, Ψυχογιός, Αθήνα 2002, 355 σελ.

I

Στο βιβλίο αυτό συγκεντρώνονται οι διαλέξεις που έδωσε ο Φουκό στο Collège de France την περίοδο 1975-1976. Ο Φουκό σε αυτές τις διαλέξεις προσπαθεί να ενεργοποιήσει «υποταγμένες γνώσεις» οι οποίες θα μας προσφέρουν έναν εναλλακτικό τρόπο ανάλυσης των σχέσεων εξουσίας. Η κυρίαρχη, νομική αντίληψη της εξουσίας που συναντάμε στους φιλοσόφους του 18ου αιώνα αντιλαμβάνεται την εξουσία ως «πρωταρχικό δικαίωμα το οποίο εκχωρείται, ως θεμελιακό στοιχείο της κυριαρχίας [...] σύμφωνα με το οποίο μήτρα της πολιτικής εξουσίας είναι το συμβόλαιο» (σ. 34). Η εξουσία, λοιπόν, θεωρείται ως δικαίωμα το οποίο κάποιος κατέχει και μπορεί να μεταβιβάσει ή να απολέσει με μια νομική πράξη σύμβασης ή παραχώρησης (σ. 29). Ο Φουκό υποστηρίζει ότι, αν θέλουμε να αναλύσουμε συγκεκριμένα τις σχέσεις εξουσίας, θα πρέπει να αφήσουμε κατά μέρος το νομικό μοντέλο. Αντί για «κυριαρχία» πρέπει να μιλήσουμε για «επιβολή» και «καθυπόταξη» (σ. 43).

Πού θα βασιστούμε, όμως, για να το κάνουμε αυτό; Σε μια εναλλακτική παράδοση ανάλυσης των σχέσεων εξουσίας η οποία θα μας απελευθερώσει από το τριπλό προαπαιτούμενο του υποκειμένου, της ενότητας της εξουσίας και του νόμου. Αυτή η παράδοση χρησιμοποιεί το γενικό σχήμα του πολέμου για την αποκωδικοποίηση των σχέσεων εξουσίας. Η πολιτική εξουσία δεν αρχίζει εκεί όπου τελειώνει ο πόλεμος, «ο νόμος δεν γεννιέται στη φύση, δίπλα στις πηγές όπου ξαποσταίνουν οι πρώτοι ποιμένες· ο νόμος γεννιέται μέσα από μάχες αληθινές, νίκες, σφαγές, κατακτήσεις με συγκεκριμένη ημερομηνία διεξαγωγής και με συγκεκριμένους πρωταγωνιστές ήρωες· ο νόμος γεννιέται στις πυροπολημένες πόλεις,

στα ρημαγμένα χωράφια· γεννιέται εκεί όπου οι περίφημοι αθώοι ψυχομαχούν, την ώρα που ξημερώνει» (σ. 70). Ο πόλεμος αποτελεί την κινητήρια δύναμη των θεσμών και της τάξης, ακόμη και η ειρήνη κάνει σιωπηρά πόλεμο. Δεν μπορεί να υπάρξει ουδετερότητα καθώς ο καθένας από εμάς είναι αναγκαστικά αντίπαλος κάποιου άλλου (σ. 71). Ο λόγος αυτός «ζητά από τον ελλειπτικό θεό των μαχών ένα μόνο πράγμα, να φωτίζει τις μακρές ημέρες της τάξης, της εργασίας, της ειρήνης, της δικαιοσύνης. Ζητά από τη μανία να αποτυπώσει τη γαλήνη και την τάξη» (σ. 75), αναζητά «στους κώδικες το αίμα που έχει ξεραθεί...» (σ. 77).

Αυτή η συνάρθρωση του πολέμου με τις σχέσεις εξουσίας, η οποία συνίσταται στην αντιστροφή της ρήσης του Κλαούζεβιτς ότι ο πόλεμος είναι η συνέχιση της πολιτικής με άλλα μέσα, θεωρώντας την πολιτική ως συνέχιση του πολέμου με άλλα μέσα, εντοπίζεται αρχικά στους θρησκευτικούς πολέμους του Μεσαίωνα αλλά αναπτύχθηκε κυρίως στην Αγγλία των πολιτικών αγώνων του 17ου αιώνα και στη Γαλλία της αριστοκρατικής αντίδρασης του 18ου. Στην Αγγλία, αυτή η θεωρία πήρε τη μορφή μιας φυλετικής σύγκρουσης η οποία διατρέχει ολόκληρη την κοινωνία, κάτω και πίσω από όλους τους θεσμούς και τις εκφάνσεις της. Η σύγκρουση δύο φυλών αποτελούσε τη μήτρα όλων των κοινωνικών αγώνων (σ. 83). Ο λόγος αυτός άρχισε με το ιστορικό γεγονός της νορμανδικής κατάκτησης για να αρνηθεί τη νομιμότητα της νορμανδικής κυριαρχίας. Όπως έλεγαν οι Diggers: «Η κυβέρνηση είναι ο πόλεμος των μεν εναντίον των δε· η εξέγερση θα είναι ο πόλεμος των δε εναντίον των μεν» (σ. 139). Επομένως, δεν έχουμε να κάνουμε με «νόμιμη κυριαρχία» αλλά με επιβολή, με την επιβολή μιας φυλής σε μιαν άλλη.

Η γαλλική αριστοκρατία στα τέλη της βασιλείας του Λουδοβίκου ΙΔ' υποστήριζε πως η βασιλεία είχε καταχραστεί την εξουσία της, είχε παραβιάσει συμφωνίες και είχε αφαιρέσει αυτά που δικαιωματικά ανήκαν στην αριστοκρατία. Η ιστορία της βασιλικής εξουσίας ήταν μια ιστορία προδοσιών, πισώπλατων μαχαιρωμάτων και αυθαιρεσιών. Μέχρι την αριστοκρατική αντίδραση, η ιστορία ήταν «η ιστορία της εξουσίας για την εξουσία» (σ. 167). Τότε, όμως, αναδύθηκε ένα νέο υποκείμενο ιστορικής γνώσης το οποίο αυτο-αποκλειόταν από την καθολικότητα και ήταν στρατευμένο σε μια αλήθεια που ανταγωνιζόταν την αλήθεια της κυριαρχικής εξουσίας: «Δεν έχουμε να κάνουμε με την ένδοξη ιστορία της εξουσίας πλέον· η ιστορία αυτή έχει να κάνει με τα κατακάθια, τις

αχρειότητες, τις προδοσίες της» (σ. 170). Εφεξής, η ιστορική και η πολιτική γνώση θα είναι αλληλένδετες (σ. 213), η ιστορία θα γίνει ο γενικός λόγος των πολιτικών αγώνων (σ. 221). Η ιστορία της γαλλικής αριστοκρατίας μιλούσε για κάτι που βρισκόταν κάτω από το κράτος, που διαπερνούσε το δίκαιο και τους θεσμούς: για το «έθνος». Έχουμε, επομένως, έναν πόλεμο των εθνών και η μοναρχική εξουσία δεν αντιπροσωπεύει παρά ένα τέτοιο έθνος, δεν εκφράζει δηλαδή κάτι καθολικότερο.

Είδαμε, λοιπόν, την ανάδυση ενός ιστορικο-πολιτικού λόγου που αντιλαμβάνόταν τις σχέσεις εξουσίας ως σχέσεις επιβολής. Η πολιτική εξουσία δεν αντιπροσώπευε την καθολικότητα ή την ουδετερότητα: η κοινωνία ήταν ένα θέατρο πολεμικών συγκρούσεων όπου διεξάγεται μια διαρκής μάχη των μεν εναντίον των δε. Ο πόλεμος γίνεται αρχή κατανόησης όλων των κοινωνικών φαινομένων. Φυσικά, ο Φουκό δεν υιοθετεί άκριτα απόψεις που βασίζονται στις έννοιες της φυλής ή του έθνους: η σημαντικότητα αυτού του λόγου βρίσκεται στην άρνηση του νομικο-φιλοσοφικού μοντέλου της εξουσίας και στο άνοιγμα ενός χώρου αμφισβήτησης. Ο Φουκό αναγνωρίζει την αμφισημία αυτού του λόγου: από τη μια, οδηγεί στην ταξική ανάλυση και, γενικότερα, στην κοινωνική κριτική και, από την άλλη, στον ρατσισμό και τον εθνικισμό, από τη μια στους αγώνες για αυτοδιάθεση και ανεξαρτησία και, από την άλλη, στην αποικιοκρατία και τον ιμπεριαλισμό. Ωστόσο, αυτή ακριβώς η αμφισημία είναι που ανοίγει το πεδίο της ηγεμονικής πάλης στο οποίο εντάσσεται και ο ίδιος ο Φουκό και την οποία προσπαθεί, κατά πρώτο λόγο, να καταδείξει-αναδείξει και, κατά δεύτερο, να ενεργοποιήσει. Ο Φουκό θέλει να επαναφέρει την απόσταση, τη στράτευση και την κριτική διάθεση αυτών των λόγων για να “υπερασπιστεί την κοινωνία”.

Ο ιστορικο-πολιτικός λόγος του πολέμου, όμως, αστικοποιήθηκε. Υπήρξε ένας σημαντικός μετασχηματισμός κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα: εμφανίζεται η ιδέα του «εσωτερικού πολέμου». Ο πόλεμος δεν θα αποτελεί πια προϋπόθεση ύπαρξης της κοινωνίας αλλά μετατρέπεται σε «άμυνα της κοινωνίας κατά των κινδύνων που δημιουργούνται μέσα και από το ίδιο το σώμα της» (σ. 266). Αυτό, φυσικά, σημαίνει τη γένεση μιας καινούριας καθολικότητας, της καθολικότητας του εθνικού κράτους. Η Τρίτη Τάξη δεν μιλά για ένοπλη σύγκρουση εναντίον των αντιπάλων της αλλά δίνει μάχη για την καθολικότητα του εθνικού κράτους. Ο πόλεμος οδήγησε στη γένεση μιας καθολικότητας (σ. 288), η οποία πλέον τον εγκλωπώνει. Περ-

νάμε, έτσι, στην ιδέα του «εμφυλίου πολέμου», μιας πολιτικής πάλης στα πλαίσια της οποίας η στρατιωτική πάλη αποτελεί ένα επεισόδιο (σ. 277). Ο εμφύλιος πόλεμος δεν αποτελεί το υπόβαθρο όλων των συγκρούσεων (όπως παλιότερα ο πόλεμος των φυλών ή των εθνών) αλλά είναι απλά μια φάση όξυνσης ενός αγώνα που θα πρέπει πλέον να εξετάσουμε με πολιτικούς κι όχι με στρατιωτικούς όρους.

Με την ανάδυση του νεωτερικού συγκεντρωτικού κράτους έχουμε και την ανάδυση νέων τροπισμών εξουσίας. Ο Φουκό διακρίνει την «κυριαρχική» εξουσία που ασκείται επί της γης και των προϊόντων της από την «πειθαρχική» εξουσία που ασκείται επί των σωμάτων και των ενεργειών τους και από τη «βιοεξουσία» η οποία δεν αοθρώνει τον άνθρωπο ως σώμα αλλά ως έμβιο ον: η βιοεξουσία δεν στοχεύει στην πειθάρχηση των σωμάτων αλλά στη ρύθμισή τους (σ. 303). Εκεί που η πειθαρχία εξατομικεύει η βιοεξουσία μαζικοποιεί εφόσον ασκείται επί του «πληθυσμού» (σ. 298). Ενώ η κυριαρχική εξουσία είχε το δικαίωμα της θανάτωσης, η βιοεξουσία ασκείται επί της ζωής.

Έχοντας εκθέσει το κύριο επιχείρημα του βιβλίου, θα ήθελα να επανέλθω στο αρχικό εγχείρημα του Φουκό που δεν ήταν άλλο από την ανάλυση των σχέσεων εξουσίας με όρους πολέμου. Ο αναγνώστης μπορεί εύκολα να παρεξηγήσει τον ερευνητικό χαρακτήρα των διαλέξεων (ο Φουκό από το 1970 μέχρι το 1984 δεν δίδασκε κάποιο μάθημα στο Collège de France αλλά ανακοίνωνε τα πορίσματα των ερευνών του) και να θεωρήσει ότι οι απόψεις που εκθέτονται στο βιβλίο αποτελούν τη φουκοϊκή αντίληψη της εξουσίας. Είναι αλήθεια ότι ο Φουκό θεωρούσε για κάποια περίοδο ότι το πολεμικό μοντέλο ανάλυσης της εξουσίας ήταν το μοναδικό που μπορούσε να αντιταχθεί στο νομικό μοντέλο. Ωστόσο, αυτή ήταν απλώς μια υπόθεση εργασίας την οποία ο Φουκό σταδιακά εγκατέλειψε. Ήδη και στην παρούσα έκδοση¹ αλλά και όπου αλλού γίνεται αναφορά στον «πόλεμο», ο Φουκό κρατάει πάντα μια «πισινή». Τελικά, θα εγκαταλείψει αυτή την προβληματική, κάτι που φαίνεται όχι μόνο στην *Ιστορία της Σεξουαλικότητας* και στο δοκίμιό του «The subject and power»,² το οποίο θεωρείται η τελική έκφραση της φου-

1. Στη σ. 35 γράφει ότι οι έννοιες «της "καταστολής" και του "πολέμου" θα πρέπει να τροποποιηθούν σημαντικά, αν όχι ίσως να εγκαταλειφθούν εντέλει».

2. Στο H.L. Dreyfus - P. Rabinow, *Michel Foucault. Beyond Structuralism and Hermeneutics*, 2η έκδ., The University of Chicago Press, Σικάγο 1982. Βλ., επίσης, την (όχι και τόσο καλή) ελληνική μετάφραση: Μ. Φουκό, «Δύο δοκίμια για το υπο-

κοϊκής αντίληψης της εξουσίας, αλλά και στις διαλέξεις του από το 1978 και μετά (θυμίζουμε ότι οι διαλέξεις του παρόντος βιβλίου είναι του 1976) όπου εγκαταλείπει την προβληματική του «πολέμου» και αρχίζει να ασχολείται με την έννοια της «κυβέρνησης» και της «κυβερνοτροπίας».³ Δυστυχώς, αυτή η φάση της σκέψης του Φουκό δεν είναι διαθέσιμη στο ελληνικό αναγνωστικό κοινό.

Ωστόσο, αυτή η αμφιταλάντευση του Φουκό σε σχέση με το πολεμικό μοντέλο ανάλυσης της εξουσίας δημιουργεί κάποια προβλήματα στη συνοχή της προβληματικής του. Ήδη ο αναγνώστης θα πρόσεξε μια μετατόπιση στη στάση του προς το τέλος του βιβλίου. Ενώ ο Φουκό ξεκίνησε με σκοπό να κάνει μια γενεαλογία της εξουσίας, δηλαδή να ενεργοποιήσει τις υποταγμένες γνώσεις για να δείξει ότι το κυριαρχικό μοντέλο δεν μπορεί να συλλάβει την πραγματική άσκηση της εξουσίας, στο τέλος καταλήγει να κάνει μια ιστορία της εξουσίας, αντιμετωπίζοντας την κυριαρχική εξουσία σαν μια ιστορική μορφή άσκησης της εξουσίας την οποία ακολουθήσε η πειθαρχική και η βιοεξουσία. Υπάρχει, λοιπόν, ένα πέρας από τη γενεαλογία στην ιστορία, από την κριτική στην ιστορικοποίηση. Αυτό είναι και ένα γενικότερο πρόβλημα της θεωρίας της εξουσίας του Φουκό, όπου αμφιταλαντεύεται μεταξύ κριτικής και περιγραφής, δηλαδή, από τη μια, χρησιμοποιεί την έννοια της εξουσίας ως κάτι αρνητικό απέναντι στο οποίο θα έπρεπε να έχουμε μια κριτική διάθεση και απόσταση και, από την άλλη, ως ένα ουδέτερο αντικειμενικό γεγονός που πρέπει απλώς να περιγραφεί.

Ο πρόλογος του καθηγητή Σ. Ροζάνη θα μπορούσε να ήταν περισσότερο κατατοπιστικός. Ξεκινάει παραθέτοντας ένα απόσπασμα από τον Ντελέζ, το οποίο μάλλον δεν συνάδει με τη θεωρία του Φουκό.⁴ Ακολουθεί ένα απόσπασμα του Πόπερ το οποίο δεν έχει άμεση σχέση με το περιεχόμενο του βιβλίου και ένα απόσπα-

κείμενο και την εξουσία», στο *Η μικροφυσική της εξουσίας*, Ύψιλον, Αθήνα 1991.

3. «*Gouvernementalité*», νεολογισμός του Φουκό ο οποίος συμπτίσσει τα σημαίνοντα «κυβέρνηση» («*gouvernement*») και «νοοτροπία» («*mentalité*»). Στα αγγλικά αποδίδεται ως «*governmentality*», το οποίο θεωρώ ότι θα μπορούσε να αποδοθεί στα ελληνικά ως «κυβερνοτροπία».

4. Αναφέρει ότι η πειθαρχική εξουσία αποφασίζει «μάλλον για τον θάνατο παρά για τη διαχείριση της ζωής», ενώ ο Φουκό λέει καθαρά ότι η εξουσία της κυριαρχίας είναι αυτή που αποφασίζει για τον θάνατο (σ. 295), ενώ από το 19ο αιώνα και μετά, με την ανάπτυξη της βιοεξουσίας, «υπήρξε η αναδοχή της ζωής από την εξουσία» (σ. 294), δίνοντας ως παράδειγμα τον Φράνκο τον οποίο κρατούσαν ζωντανό μετά θάνατον (σ. 305).

σμα από μια συνέντευξη στην οποία ο Φουκό μιλάει για το «ταξικό μας σύστημα» (ενώ γνωρίζουμε ότι τέτοιου είδους μαρξιστική φρασεολογία δεν απαντάται συχνά στον Φουκό). Καλό θα ήταν δε και στα τρία αυτά παραθέματα να αναφερόταν η σελίδα όπου ο ενδιαφερόμενος αναγνώστης θα μπορούσε να ανατρέξει. Μάλιστα, στο απόσπασμα από τον Πόπερ δεν αναφέρεται ούτε ο εκδότης ούτε η χρονολογία. Υποθέτω ότι οι αβλεψίες αυτές δεν χρεώνονται στον συγγραφέα του προλόγου αλλά στην επιμέλεια του βιβλίου.

Πολλά συγχαρητήρια αξίζουν στην Τιτίκα Δημητρούλια για την εξαιρετική της μετάφραση.

ΚΩΣΤΑΣ ΠΕΡΕΖΟΥΣ

II

Το Υπουργείο Ιστορίας

Σε μια συνέντευξή του ο Μισέλ Φουκό είχε δηλώσει: «Θα ήθελα τα βιβλία μου να είναι [...] βόμβες μολότωφ ή ναρκοπέδια. Θα ήθελα να αυτοκαταστρέφονται μετά τη χρήση, όπως τα πυροτεχνήματα» (Ζ. Γκ. Μέρκιουρ, *Foucault*, εκδ. Πατάκης, Αθήνα 2002, σ. 203). Ευτυχώς η ευχή του δεν επαληθεύτηκε. Τα τελευταία χρόνια δημοσιεύονται για πρώτη φορά διάφορα κείμενα του Φουκό (1926-1984). Μόλις τον Μάρτιο του 2001 εκδόθηκαν οι διαλέξεις του της περιόδου 1981-1982 στο Collège de France (*L'hermeneutique du sujet*, Gallimard/Seuil, Μάρτιος 2001). Το βιβλίο *Για την υπεράσπιση της κοινωνίας*, που σχολιάζω εδώ, δημοσιεύτηκε το 1997 στο Παρίσι από τον ίδιο εκδότη. Περιλαμβάνει ένδεκα παραδόσεις του Φουκό από τις αρχές του 1976.

Θέματα του βιβλίου είναι η εξουσία, ο πόλεμος και η ιστορία. Ο τίτλος του βιβλίου δεν σημαίνει ότι ο Φουκό υπερασπίζεται την κοινωνία, αλλά ότι θέλει να μελετήσει εκείνους που ισχυρίζονται ότι την υπερασπίζονται. Τέτοιοι είναι, π.χ., εκπρόσωποι της εξουσίας καθώς και υπερασπιστές της φυλετικής καθαρότητας της κοινωνίας (σ. 36 και 85). Αντίθετα με τις φιλελεύθερες και τις μαρξιστικές απόψεις περί εξουσίας, σε διάφορα βιβλία του ο Φουκό έχει υποστηρίξει ότι η εξουσία είναι «μια αλυσίδα που διαπερνά τα άτομα και τα σώματα και συγκροτεί τα άτομα σε υποκείμενα» (Χ. Λυριντζής, «Περί εξουσίας», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τχ. 85, 1995, σ. 6). Όμως, στο βιβλίο *Για την υπεράσπιση της κοινωνίας*

νίας, ο Φουκό διαφοροποιείται κάπως από την ανωτέρω προσέγγιση: η «εξουσία είναι πόλεμος, είναι η συνέχιση του πολέμου με άλλα μέσα». Αντιστρέφει τον Κλαούζεβιτς λέγοντας ότι «πολιτική είναι η συνέχιση του πολέμου με άλλα μέσα» (σ. 32) και αντιπαρατίθεται ευθέως με τον Χομπς: «Πρέπει να μελετήσουμε την εξουσία εκτός του μοντέλου του Λεβιάθαν» (σ. 52). Κατά τον Φουκό, η εξουσία προκύπτει μέσω της επιβολής μιας ομάδας πάνω σε μια άλλη. Ο πόλεμος μεταξύ τους προσφέρει μια δυναδική αντίληψη της κοινωνίας. Στην κοινωνία συγκρούονται πάντοτε δύο φυλές, δύο ομάδες ή δύο κατηγορίες ανθρώπων. Η σύγκρουση αντανακλάται και στην ανάδυση ενός «ιστορικο-πολιτικού λόγου» για την κοινωνία ο οποίος αντιτίθεται στον «φιλοσοφικο-νομικό λόγο». Παραδείγματα του πρώτου είναι ο λόγος των διεκδικήσεων των λαϊκών και μικροαστικών στρωμάτων στην Αγγλία, στις αρχές του 17ου αιώνα, και ο λόγος της γαλλικής αριστοκρατίας που εναντιώνεται στον βασιλιά Λουδοβίκο ΙΔ' στα τέλη του ίδιου αιώνα.

Ο δεύτερος λόγος εκπορεύεται από την εκάστοτε εξουσία. Τέτοιοι λόγοι συντάσσει, για παράδειγμα, ένα «οιονεί Υπουργείο Ιστορίας». Με τον όρο αυτόν, ο Φουκό συνοψίζει διάφορους γαλλικούς κρατικούς θεσμούς του 18ου αιώνα, αρμόδιους για τη συλλογή μνημονίων, πληροφοριών και νόμων καθώς και παντός είδους μεσαιωνικών και προ-μεσαιωνικών εγγράφων (σ. 172-173), χρήσιμων για τον γάλλο μονάρχη. Η μεθοδικότητα και η οργάνωση του εγχειρήματος αυτού ήταν πρωτόγνωρες, αλλά η ιδέα δεν ήταν καινούργια. Ο Φουκό μελετά τις διαδοχικές και αντίθετες μεταξύ τους ερμηνείες της κατάκτησης της Γαλατίας από τους Ρωμαίους και της μετέπειτα εισβολής και εγκατάστασης των Φράγκων στη Γαλατία. Οι ερμηνείες αυτές περιλαμβάνονται σε έργα ιστορικών από τον 17ο μέχρι τον 19ο αιώνα. Η κάθε ερμηνεία αντανακλά τις επιδιώξεις μιας κοινωνικής ομάδας, μιας φυλής ή ενός έθνους που βρίσκεται σε πόλεμο με άλλες τέτοιες ομάδες. Η ιστορία είναι ένα όπλο στα χέρια των εμπολέμων.

Στο τελευταίο κεφάλαιο του βιβλίου, ο Φουκό παρουσιάζει πρόσθετες έννοιες της εξουσίας, οι οποίες διαφέρουν από την «πειθαρχική τεχνολογία της εξουσίας» που συναντάμε στο έργο του *Επιτήρηση και τιμωρία* (στα ελληνικά: εκδ. Ράππας, 1989). Το βιβλίο αυτό είχε εκδοθεί στη Γαλλία το 1975, ένα έτος πριν ο Φουκό κάνει τις ένδεκα διαλέξεις του 1976. Οι πρόσθετες έννοιες αφορούν αυτό που ονομάζει «βιο-εξουσία», δηλαδή εξουσία πάνω στο

ανθρώπινο σώμα και πάνω στον πληθυσμό γενικά. Η ανάλυση αυτή εκκινεί από την προσπάθεια του κράτους να μετρήσει και να ελέγξει τη γεννητικότητα, τη νοσηρότητα και τη θνησιμότητα του πληθυσμού, προσπάθεια που ο Φουκό χρονολογεί από τον 18ο αιώνα. Συνδέεται δε με τη διάχυση του ρατσισμού στον 19ο αιώνα. Παρεμφερή προβληματική θα αναπτύξει ο συγγραφέας στον πρώτο τόμο της *Ιστορίας της σεξουαλικότητας*, ο οποίος εκδόθηκε το 1976, μετά τις ανωτέρω διαλέξεις του (στα ελληνικά: εκδ. Ράππας, 1982). Όλα αυτά εξηγούνται τόσο στην αρχή όσο και στο τέλος του πρωτοτύπου του *Για την υπεράσπιση της κοινωνίας*, σε μικρά κείμενα των επιμελητών της γαλλικής έκδοσης τα οποία, δυστυχώς, έχουν παραλειφθεί από την ελληνική. Από την ίδια έκδοση έχουν παραλειφθεί και τα ευρητήρια ονομάτων και όρων.

Παρά τις ανωτέρω διασυνδέσεις με άλλα έργα του Φουκό, είχα την εντύπωση ότι οι ένδεκα διαλέξεις αποτελούν παρέκβαση σε σχέση με το όλο έργο του συγγραφέα. Απευθύνθηκα σε έναν μελετητή του Φουκό, τον Κ. Δοξιάδη (*Υποκειμενικότητα και εξουσία*, 1992, και *Κοινωνία, ιδεολογία, ηθική*, 2001, και τα δύο στις εκδ. Πλέθρον). Εκείνος επιβεβαίωσε την εντύπωσή μου. Είναι χαρακτηριστικό ότι, στην αρχή των διαλέξεών του, ο Φουκό αποκαλεί την ερευνητική δουλειά του «αποσπασματική» και λέει ότι του «θυμίζει λιγάκι τη φάλαινα-φουσητήρα, που αναπηδά πάνω στην επιφάνεια του νερού αφήνοντας πίσω της ένα μικρό, εφήμερο ίχνος αφρού και δίνει την εντύπωση [...] ότι από κάτω, εκεί όπου κανείς δεν τη βλέπει πια [...] ακολουθεί μια βαθιά, ενιαία και προσεκτικά σχεδιασμένη διαδρομή» (σ. 17).

Στον πρόλογο της ελληνικής έκδοσης, ο Στ. Ροζάνης παρουσιάζει την άποψη του Ζ. Ντελέξ για τον Φουκό και κάνει λόγο για το «τέρας των κοινωνιών ελέγχου που απειλεί το παρόν και το μέλλον μας». Η Τιτίκα Δημητρούλια έχει μεταφράσει το έργο με ρέοντα και διανγη τρόπο. Τούτο φαίνεται αν συγκρίνει κανείς τη δική της μετάφραση με την παλιότερη μετάφραση της δεύτερης διάλεξης του Φουκό, της μόνης που είχε ήδη δημοσιευτεί στα ελληνικά (ως κεφάλαιο του βιβλίου *Η μικροφυσική της εξουσίας*, εκδ. Ύψιλον, 1991). Ο Γεω. Λυκιαρδόπουλος, διορθωτής του βιβλίου, φρόντισε να μην υπάρχουν λάθη.

(Πρώτη δημοσίευση στο ηλεκτρονικό περιοδικό *Επόμενα Βήματα*, άνοιξη 2003).

ΔΗΜΗΤΡΗΣ Α. ΣΩΤΗΡΟΠΟΥΛΟΣ